

EL “DORMITORI NOU” DE LA SEU: NOVES DADES PER A LA DATACIÓ DEL CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE GIRONA

MARC SUREDA I JUBANY

(Institut del Patrimoni Cultural, Universitat de Girona)¹

Les darreres publicacions sobre el claustre de galeries de la seu de Girona (Camps 1990; Lorés 1990, 1991 i 1994) coincideixen a datar la seva construcció a les darreries del segle dotzè, preferentment en el darrer terç; encara més exactament, després de 1180 (en relació a la decoració de la porta de la sala capitular de la Daurade i a les obres del claustre de Sant Pere de Rodes: Lorés 2002, 121, 129) i, segur, abans de 1190, data en què probablement el mateix taller iniciava el claustre de Sant Cugat del Vallès. Igualment, s’hi afirma que la primera ala a ser construïda va ser la de migdia, en la qual només alguns elements relacionats amb el claustre de Galligants podrien ésser datats lleugerament abans (Lorés 1991, 120 i 123). Aquesta datació ha estat proposada, sobretot, en relació a l’anàlisi estilística de l’escultura dels capitells amb abundant aportació de paral·lels, atesa la manca de referències documentals explícites. L’objectiu d’aquesta comunicació no és de cap manera discutir els criteris que han portat a aquesta conclusió: volgudament, no entrarem en temes d’iconografia ni d’estil, i menys de datació estilística. El que sí que oferirem serà una sèrie de dades documentals que, si les hem llegides correctament, podrien implicar la revisió d’aquesta datació uns vint o trenta anys a l’alça.

¹ Les dades d’aquest article procedeixen dels treballs de redacció de la tesi doctoral de l’autor, “Els precedents arqueològics de Santa Maria de Girona”, iniciada amb l’ajut d’una beca de Formació del Personal Investigador (FPI) atorgada per la Generalitat de Catalunya (1999-2002) (II Pla de Recerca de Catalunya 1997/2000) i dirigida pel Dr. Josep M. Nolla i Brufau. L’autor vol agrair el generós ajut d’Elvis Mallorquí i de Jordi Sagrera.

Aquesta proposta va íntimament lligada a la identificació del “dormitori nou” de la seu de Girona i a la seva construcció. Fins avui, de dormitoris a la seu només en coneixíem un, el que es trobava en el lloc de l’actual capella conventual: en efecte, la resolució de 1312 dedicada a la nova capçalera reglamentava què *in dormitorio veteri fierit sacristia*. Aquest dormitori el documentàvem en dates ben reculades, el 1045 (Martí 1997, doc. 244), i sabíem també que es trobava en el lloc del casal comtal que la comtessa Ermessenda i el seu fill donaren a la canònica gironina el 1020, ja que en el testament de la comtessa, de 1057, s’hi especifica que el dormitori que ella havia fet fer encara s’havia de cobrir amb volta, *ex quibus sit cooperta domus, quae debet esse dormitorium quam ego feci et sit aedificata avulsura* (Batlle 1979, 106-107).

Gairebé cent anys més tard, però, trobem una altra referència a una obra del dormitori. L’octubre de 1153 Bernat de Galliners, canonge de la seu, feia les següents deixes:

(...) Primum precipio ut corpus meum in cimiterio beate Marie Gerundensis sedis cuius seruus sum sepeliatur, et dimitto pro mea sepultura et at (sic) missas cantandas antequam sepeliar .L. solidos, et dimitto canonice supradicte ecclesie .III. marabetinos, et ad operam dormitorii .V. Et dimitto supradicte canonice meam partem pignoris quod habeo in Camons cum Raimundo de Argelaguers, ut habeat eam et teneat predicta canonica donec redimatur. Et si contigerit redimi meam partem peccunie dimitto ad opus dormitorii. (...) (Marquès 1993, doc. 291)

Observem que es tracta de deixes diferents per a la mensa canonical i per a l’obra del dormitori, la qual cosa fa pensar en una obra que físicament s’estigui duent a terme. De totes maneres, com que la volta apuntada de l’actual conventual també podria ser datada en el segle dotzè (Adell 1991, 115; Lorés 1994, 282), podem pensar que la notícia es refereix a la reforma d’aquesta estructura.

Hi ha una segona notícia sobre la construcció d’un dormitori, encara que aquest cop és més difícil d’acotar. Un obituari catedralici datat a partir de la segona meitat del segle XIII ens proporciona una nova referència:

III Non. Augusti Obiit (...) venerabilis Berengarius Archilevita de Rogationibus qui novum dormitorium construi fecit (Villanueva 1850, 294-301).

L'anotació, transcrita per Villanueva, es troba en un obituari manuscrit, en gòtica librària, que Villanueva datava al segle XIV i que correspon segurament al martirologi que s'elaborà a partir de la segona meitat del segle XIII tot copiant el d'Usuard, que substituï el d'Adó en l'ofici coral de la catedral (Roura 1990, 185). Parem atenció: aquest cop ja no es tracta de la construcció del dormitori, simplement, sinó del "dormitori nou" (o, si es vol, d'un "nou dormitori"); a més, pel que sembla és una construcció, no una reforma. Poden tenir alguna relació les dues darreres dades? A la sèrie de prebendats compilada per Pontich hi apareixen només dues referències a un Berenguer que sigui, explícitament, ardiaca de Ravós (o major, o de Girona); són dels anys 1116 i 1144 respectivament (Pontich, *Episc.*, 159v i 160r), i per tant és probable que es tracti de la mateixa persona. Si és així, podem pensar amb versemblança que aquest Berenguer, mort després de 1144, deixà en testament una quantitat per a la construcció d'un nou dormitori; una obra que l'any 1153, quan encara estava en curs, va rebre també les deixes de Bernat de Galliners. Cada cop costa més pensar en una simple reforma de l'estructura preexistent, tot i que de moment no ho podem descartar del tot.

És finalment ja a l'entrada del segle XIV que arribem a la seguretat que a la catedral hi existiren dos dormitoris, el "vell" i el "nou", i que aquest "nou" havia de ser, de manera gairebé obligatòria, obra del segle XII. Aquest cop és en l'any 1315 que sentim parlar d'un dormitori nou:

(...) attenant, que lo hospici que la Sacristía segona ha acostumat tenir fou derruït en temps del gran exercit dels Francesos (...) aquells casals en que ha acostumat esser lo hospici sobredit que son prop lo Portal de la Canonja, y affrontat á Tremontana y Ponent en camí publich a Mitg die en la muralla sota lo Dormitori Nou de la Iglesia de Gerona (...)²

El més important del document és que hi trobem un "dormitori nou" que està recolzat a la muralla. Cert que aquesta descripció escau també a l'edifici que fins ara hem considerat l'únic dormitori de la seu: però el fet és que se l'ha denominat "dormitori nou". I l'any 1315, és a dir, tres anys després que s'hagi esmentat en una resolució capitular el "dormitori vell" (1312), l'adjec-

² 1315, 4, 6: Jaspert Folcran, sagristà segon de la seu, dóna a Dalmau de Pujals, prevere de capítol, l'antic hospici de la sagristia segona, destruït fa trenta anys per la invasió francesa i que encara no havia estat refet. ACG, llibres d'arxivacions de la sagristia segona núm. 5, 136-137.

tiu “nou” ha de designar per força una altra estructura.

Un cop hem arribat a la conclusió que existí un altre dormitori, com és lògic cal que ens preguntem on podem localitzar aquesta estructura. Vigilem atentament les afrontacions del document de 1315. El camí públic de ponent ha de ser per força el que surt de la portella propera a la torre Cornèlia, ja que la casa es troba prop de la porta de la Canònica. Un document de 1318 ens situa perfectament aquest carrer que entra al sector de “Palastrina” des de l’altra banda, és a dir, des de ponent o des de sota la torre Cornèlia; i també el carrer públic de tramuntana:

Arnau Montrodó Canonge y Paborde (...) estableix y en emphiteusi dóna a Bernat Thomas mestre de las Escolas de la Iglesia de Gerona i a qui ell voldra perpètuament uns casals que han provingut per defecte de tenedor a dita Pabordia, situats sota de la Torra Cornèlia o Corneya de la Muralla de Gerona, que affronta á: Sol ixent en la carrera pública que en allí és entre dit casal y lo Hospici del Abat de Sant Feliu de Gerona, á Mitgdia en dita Torra Corneya, mediant la entrada comuna de dit Casal, y de las casas del rector del Altra de sant Miquel, á Ponent en lo Casal que vuy és de las ditas casas de dit Rector de Sant Miquel, y a Tremontana en carrera pública (...) (ACG, Pabordia Desembre, vol. 1, p. 188-9, doc. 92; citat a Batlle 1979, 298-299).

A més, sabem bé que aquest sector fora muralla estava urbanitzat com a mínim des del darrer terç del segle XII (ACG, pergamins ss. IX-XII, doc. 358 i 372). L’afrontació de migdia amb la muralla i alhora la impossibilitat que el document de 1315 faci referència a l’actual capella conventual ens obliguen a situar aquest dormitori nou en l’única dependència disponible del sector: la sala que hi ha damunt la galeria nord del claustre i que avui anomenem “tinell”. Un altre document de 1322, que Elvis Mallorquí presenta en aquest mateix congrés, parla igualment de l’*hospicium quod sacri[sta...] habet iuxta murum subtus dormitorium*, la casa del sagristà segon que també localitzem en aquella zona.

Val a dir que aquesta atribució resol el cert problema que ens posava, fins ara, la interpretació d’aquest espai. L’únic que la historiografia en deia és que va ser la biblioteca de la seu des de 1395, any en què els capitulars van decidir de reunir-hi tots els llibres fins llavors dipositats al cor, i que fins llavors hi havia les escoles; aquesta asseveració es basa en el text de l’acta capitular corresponent, on davant de la pregunta d’on es podrà instal·lar la nova

biblioteca es detalla el següent:

(...) dixerunt quod secundum eorum bonam conciençiam non est pro nunc alius melius et utilius attentis attendendis locus intra dictam ecclesiam pro dicta libraria facienda nisi supra claustrum versus occidentem, videlicet ubi scole sunt, recipiendo partem domus ipsarum scolarum versus latrinas. Ideo fuit unanimiter (resolutum) quod ibi fiat et libri in eandem reponantur et sint, donec aliter melius appareat locus, interius ecclesiam predictam (ACG, Actes Capitulars vol. 1, 11r)

Ningú, però, no s'aventurava a proposar cap funció anterior a aquesta; de fet, Lluís Batlle interpretava les expressions *facienda* i *fiat* com a testimoni del fet que en aquell any es va construir –físicament– l'espai de la biblioteca (Batlle 1979, 172), en una data que podríem considerar molt tardana en relació a la forma de l'estança. És a dir, entenent que la sala era anterior a 1395, no sabem quin ús se li havia donat abans que s'hi instal·lessin les escoles. La combinació dels documents esmentats ens fa evident que, almenys fins a 1322, aquest lloc era anomenat el "dormitori nou", el qual, en conseqüència, s'havia construït a mitjan del segle dotzè.

Arribats a aquest punt, és evident que la datació de la sala condiona la datació de la galeria claustral que la sustenta. Estructuralment, aquesta sala i la galeria inferior són unitàries; és més, simplement per la seva disposició (l'una damunt de l'altra) queda ben clar que la construcció de la galeria ha de ser per força anterior a la de la sala superior. La galeria va ser construïda i coberta amb volta de canó amb la previsió de sustentar la sala del damunt. Si el que hem dit és cert, hem de concloure que les notícies per a la datació de la construcció del "dormitori nou" de què disposem (després de 1144 i pels volts de 1153) han de ser vàlides també per a la galeria claustral que la sustenta. Si l'any 1153, doncs, es construeix el dormitori, o bé és que la galeria nord ja està construïda, o bé és que es fa tot alhora i que per tant amb l'expressió *opus dormitorii* es fa referència a la reforma de tot el sector de tramuntana del claustre. En un i altre cas, sigui com sigui, la galeria nord del claustre va haver-se d'acabar en data no gaire posterior a 1153, difícilment més enllà de 1160. Si, com proposa Lorés, la galeria de migdia fou la primera a ser edificada (1994, 287-288), caldria situar l'inici de les obres del claustre ben bé en la meitat del segle dotze, si no un xic abans. Només ens resta deixar apuntades aquí aquestes dades tot esperant que siguin ben útils.

ACG:

Pergamins dels segles IX-XII

Actes capitulars

Llibres d'arxivacions de la Sagristia Major

Llibres d'arxivacions de la Pabordia de Desembre

Obituari s. XIII

PONTICH, Sulpici, *Episcopologi y sèrie de prebendats*, manuscrit, 1738 ca.

Adell 1991

ADELL i GISBERT, Joan Albert, "La catedral (o santa Maria) de Girona (arquitectura)", dins *Catalunya Romànica vol. V: Gironès, Selva, Pla de l'Estany*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 113-115.

Batlle 1979

BATLLE i PRATS, Lluís, "La escuela de la catedral", dins *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Monografies de l'IEG núm. 7, Girona, 87-231.

Camps 1990

CAMPS i SÒRIA, Jordi, "Reflexions sobre l'escultura de filiació rossellonesa a la zona de Ripoll, Besalú, Sant Pere de Rodes i Girona vers la segona meitat del segle XII", dins ROIG i TORRENTÓ, Assumpta (ed), *Girona revisitada. Estudis d'art medieval i modern*, Estudi General núm. 10, Girona, 45-69.

Lorés 1990

LORÉS i OTZET, Immaculada, "Escultura gironina del cercle del claustre de la seu de Girona: alguns fragments de la Catedral i del Museu d'Art", dins ROIG i TORRENTÓ, Assumpta (ed), *Girona revisitada. Estudis d'art medieval i modern*, Estudi General núm. 10, Girona, 71-92.

Lorés 1991

LORÉS i OTZET, Immaculada, "La catedral (o santa Maria) de Girona (el claustre)", dins *Catalunya Romànica vol. V: Gironès, Selva, Pla de l'Estany*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 119-131.

Lorés 1994

LORÉS i OTZET, Immaculada, "Aspectes relatius a la construcció del claustre de la catedral de Girona", dins *AIEG XXXIII, Actes de les jornades d'homenatge al Dr. Jaume Marquès i Casanovas*, Girona, 275-289.

Lorés 2002

LORÉS i OTZET, Immaculada: *El monestir de Sant Pere de Rodes*, Memoria Artium 1, Universitats de Catalunya, Barcelona.

Marquès 1993

MARQUÈS i PLANAGUMÀ, Josep M. (ed), *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de*

EL "DORMITORI NOU" DE LA SEU: NOVES DADES PER A LA DATACIÓ
DEL CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE GIRONA

Girona, Fundació Noguera, Barcelona, 2 vol.

Martí 1997

MARTÍ, Ramon (ed), *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona*, Fundació Noguera, Barcelona.

Roura 1990

ROURA i GÜIBAS, Gabriel, "Martyrologium Adonis. Notes necrològiques marginals", dins *Miscel·lània Litúrgica Catalana vol. IV*, Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, Barcelona, 157-164.

Villanueva 1850

VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario á las Iglesias de España vol. XI*, Real Academia de la Historia, Madrid.